

SİYASET POTASINDA ERİTİLEN DEMİR MADENCİLİĞİ

Necati YILDIZ
Maden Yük.Müh.

Dünyadaki çelik üretimi 846 milyon ton/yıl'dır. Çin yılda 127 milyon ton üretimi ile çelik üreten ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Dünya ham çelik üretimi

Ülkeler	(x106 ton)	
	1999	2000
Çin	124.0	127.2
Japonya	94.2	106.4
A.B.D.	97.4	101.5
Rusya	51.5	59.1
Almanya	42.1	46.4
Dünya toplam	787.8	846.2

Kaynak: Türkiye 1. Demir-Çelik Sempozyumu, 2001 Kdz.Ereğli

İleriye dönük projeksiyonlarda dünyanın ham çelik üretiminin 2005 yılında 887, 2010 yılında da 996 milyon ton olacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin çelik üretim kapasitesi 18.7 milyon ton olup, bu kapasite içinde entegre tesislerin payı % 36.3'dür (Çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye çelik üretim kapasitesi

Üretici, 2000 yılı	Ürün çeşidi	(x106 ton)		
		Kapasite	Üretim	% payı
ENTEGRE TESİSLER				
Erdemir	Yassı	3.0	2.4	16.7
İsdemir	Uzun	2.2	1.9	13.3
Kardemir	Uzun	1.0	0.9	6.3
		6.2	5.2	36.3
Toplam		6.2	5.2	36.3
ARK OCAKLARI				
Ark ocakları	Uzun	12.5	9.1	63.7
GENEL TOPLAM		18.7	14.3	100.0

Kaynak: Türkiye 1. Demir-Çelik Sempozyumu, 2001 Kdz.Ereğli

Bu kapasite ile Türkiye 2000 yılındaki çelik üretimi ile dünyada 17 inci sırada yer almıştır. Uzun ürün fazlalığımız ihraç edilirken yassı ürün ihtiyacımız da ithalat yolu ile karşılanmaktadır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Türkiye çelik arz-talep dengesi

Ürün çeşidi	(x103 ton)		
	1995	2000	
YASSI	Üretim	1.711	2.929
	İç tüketim	4.078	5.967
	Arz açığı	2.367	3.038
UZUN	Üretim	9.565	10.606
	İç tüketim	6.072	6.473
	Arz fazlalığı	3.493	4.133

Kaynak: Türkiye 1. Demir-Çelik Sempozyumu, 2001 Kdz.Ereğli

1980 sonrası, sürdürülen ekonomik politika doğrultusunda, dış ticaret hacminin artırılarak ekonomimizi büyük gösterme gayreti ark ocaklarının teşvik edilmesini gündeme getirmiştir. Sektöre, elektrik ücretlerinde özel tarife uygulanmış, navlun desteği verilmiş, ihracatta vergi iadesi sağlanmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2001 yılında toplam ihracatımız 31.2 milyar \$, ithalatımız 40.5 milyar \$ olarak gerçekleşmiş, dış ticaret açığımız 9.3 milyar \$, dış ticaret hacmimiz 71.7 milyar \$ olmuştur. Aynı yıl demir-çelik ve demir-çelikten eşya adı altında 2.6 milyar \$ ithalat, 3.1 milyar \$ ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu değerlerin dış ticaret hacmindeki oram % 7.9'dur.

Ülkemizin ilk entegre demir çelik tesisi olan Karabük Demir Çelik Fabrikalarının temeli 3 Nisan 1937'de atılmış, Divriği'de üretilen demir cevheri, Zonguldak'ta üretilen kömür Karabük'te yoğunlaşarak çelik üretimine başlanmıştır. Karabük yıllar boyunca "**fabrikalar yapan fabrika olmuş**", yetiştirdiği elemanlar ülke sanayisinin temellerini oluşturmuştur. 1994 yılında özelleştirilme kapsamına alınmış 1995 yılında "**örnek bir uygulama!**" ile özelleştirilmiş, şimdi de ayakta kalabilme mücadelesi vermektedir.

Ülkenin yanlış yönetilmesi, sürdürülen yanlış ekonomik politikalar Karabük Demir Çelik Fabrikalarını bu günlere taşımıştır. Karabük, yıllar boyunca kar etmiş, ülkemizde birçok tesis ve altyapının yanı sıra İskenderun ve Ereğli Demir Çelik Fabrikaları gibi iki dev yaratmıştır 1980 sonrası benimsenen ekonomik sistem, 1989 yılında toplu sözleşmede ücret uyumsuzluğu, 140 günlük grev ve

işçiye 1 ton demir karşılığı ücret vermeyen hükümetin, grev sonrası 3 ton demir karşılığı ücret vermesi Demir-Çelik için dönüm noktası olmuştur. Demir-Çelik grev süreci içinde bankaların faiz sarmalına itilmiş, gümrük kapıları demir ithali için sonuna kadar açılmıştır.

Olayın diğer boyutunda, Demir-Çelik Fabrikalarının kar ettiği dönemlerde çalışanlarca sektörde gelişen teknolojiler yakından takip edilmemiş gerekli yatırımlar yapılmamıştır. Örneğin, Karabük'e "sürekli döküm tesisleri" ancak fabrika özelleştirildikten sonra kurulmuş, fabrikada uzun yıllar kapasite artışı ve ürün çeşitliliğine yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Fabrikanın 1 TL bedel ile satılmış olmasının nedeni de budur. İskenderun Demir Çelik Fabrikaları da hala her haddehanenin üretebileceği çubuk demir üretmektedir.

Karabük'ün yarattığı bir dev de Ereğli Demir Çelik Fabrikalarıdır. 1965 yılında 470.000 ton sıvı çelik ile başlayan üretim yılda 3 milyon tona ulaşmıştır. Erdemir 7462 sayılı Kanun ile kurulmuş, ana sözleşmesi gereği % 51'i devlete ait olmasına karşın özel sektör kuralları ile yönetilmektedir. Hükümetler Erdemir'i zarar ettirme konusunda başarılı olamamışlardır.

İskenderun Demir Çelik Tesisleri 1975 yılında Karabük Demir-Çelik Fabrikası tarafından kurulmuştur. İsdemir'in şu andaki yıllık kapasitesi 2.2 milyon tondur. Bu tesiste özelleştirme sonrası yassı ürün üretilmesi hedeflenmektedir.

1990'lı yıllara kadar demir çelik sektöründeki büyüme hızı ve üretim değerleri hepimizin övünç kaynağı olmuştur. Ancak, bu yıllarda övünç kaynağı çelik üretimimizin % 70'nin üretildiği ark ocakları, 1993 ve sonraları haksız olarak eleştirilerek suçlanmış, çelik üretiminde yapısal dengesizlikten bahsedilmeye başlanmıştır.

Ark ocakları, hurda gereksinimlerini ithalat ile karşılamaktadır. Yaklaşık 50x106 ton karşılığı 8x109 \$ olan dünya hurda ticaretinde ülkemiz, 8x106 ton hurdaya ödenen 650-700 milyon \$ ile dünya hurda ithalatında ilk sırada yer almaktadır. Hurdanın önemli bir kısmı da ABD'den ithal edilmektedir.

Ülkedeki her gelir artışı kalkınma değildir.

Kalkınmada önemli olan ülkelerdeki gelir artışının kendini besleyecek şekilde ve uluslararası rekabet gücüne sahip bir yapıda olmasıdır. Bu nedenle, ülkelerin kalkınmaları sahip oldukları doğal kaynakları kullanmaları, bu kaynakları uç ürünlere dönüştürerek kullanıma sunmaları veya ihraç etmeleri ile yakından ilgilidir. Ülkemiz kalkınması için madencilik ile sanayi entegrasyonuna en güzel örnek entegre demir-çelik fabrikalarıdır. Ancak bu "örnek" yok olma noktasına getirilmiştir.

Dünyada 160 milyar ton demir cevheri rezervi mevcuttur (Çizelge 4). Cevher, kömür ve yüksek fırın teknolojilerine bağlı olarak yaklaşık 1 ton kömürden 800 kg kok, 1.5 ton cevher+500 kg koktan 1 ton sıvı çelik üretilmektedir. Dünyada 850 milyon ton ham çelik üretimi için yaklaşık 1.2 milyar ton demir cevherine gereksinim vardır (Çizelge 5).

Çizelge 4. Demir cevheri rezervleri

ÜLKELER	Metalik (x106 ton)	
	Rezerv	Baz rezerv
Rusya	14.000	31.000
Ukranya	12.000	28.000
Avustralya	11.000	25.000
Diğer Ülkeler	10.000	23.000
Çin	7.800	15.000
Brezilya	4.800	12.000
Kazakistan	4.500	10.000
İsveç	2.200	5.000
ABD	2.100	4.600
Hindistan	1.800	3.900
Kanada	1.100	2.500
DÜNYA TOPLAMI	72.000	160.000

Kaynak: USGS, 2002

Çizelge 5. Dünya demir cevheri üretimi

ÜLKELER	(x106 ton)		
	1999	2000	2001*
Çin	209	224	220
Brezilya	190	195	200
Avustralya	155	168	160
Rusya	81	87	
Diğer Ülkeler	82	77	75
Hindistan	68	75	72
ABD	58	63	60
Ukrayna	48	56	55
Kanada	34	35	35
Güney Afrika	30	34	35
İsveç	19	21	20
DÜNYA TOPLAMI	994	1.060	1.000

Kaynak: USGS, 1999-2002, *Tahmini

Demir-çelik fabrikalarımız uzun yıllar hammadde gereksinimlerinin tamamını ülkemiz maden kaynaklarından sağlamışlardır. Ancak, son yıllarda toplam 9.5 milyon ton olan demir cevheri gereksinimlerinin önemli bir bölümü, kömürün de hemen hemen tamamı ithalat yolu ile karşılanmaktadır. Erdemir kurulduktan sonra Türkiye Taşkömürü Kurumu Armutçuk Bölgesi ile Ereğli arasında demiryolu yapılmış, bu demir yolu uzun yıllar Ereğli'ye kömür taşımıştır. Şimdi demiryolunda inekler otlamaktadır.

Entegre demir-çelik tesislerimizin 2000 yılında kullandıkları 3 milyon ton demir cevheri ve pelet ithalatı için 90 milyon \$ ödenmiştir. Demir cevheri ithalatı ile hurda ithalatı arasında ülkemiz ekonomisi açısından herhangi bir farklılık yoktur (Çizelge 6).

Çizelge 6. Demir cevheri ithalatı

Pelet, Parça cevher	1899		2000	
	ton	\$	ton	\$
	2.974	89.5	4.140	115

Kaynak: DTM

Demir cevheri madenciliği, girdi sağlayan diğer sektörlerdeki gelişme nedeni ile ekonomide, kullanılan cevher değerinin % 60'ı kadar ek gelişme sağlanmaktadır. Demir cevheri madenciliğinde her 4000 \$'lık üretim, 1 kişiye doğrudan, 1.7 kişiye de dolaylı istihdam yaratmaktadır. 2000 yılında yapılan demir cevheri ithalatının istihdam kaybı yaklaşık 50.000 kişi olmuştur.

Demir cevheri madenciliğimiz, yarattığı istihdamın yanı sıra Devlet Demir Yollarına yaklaşık 25 milyon \$ gelir, ithal ikamesi yaratarak ülkemize 125 milyon \$ döviz tasarrufu sağlamaktadır.

Ülkemizde kamu ve özel şirketler tarafından yılda 5 milyon ton demir cevheri üretilmektedir. Üretilen cevher genellikle demiryolları ile taşınmakta, Ereğli gerektiğinde demiryolu ile bağlantılı olarak Samsun limanını da kullanmaktadır. Yüksek nakliye bedelleri ülkemizdeki demir cevheri üreticilerinin rekabet gücünü ortadan kaldıran en önemli etkidir. Aksu, Bilfer, Dedeman, Demir Export önde gelen özel demir cevheri üreticileridir. Ülkemizin en büyük demir cevheri üreticisi bir kamu kuruluşu Div-Han olup özelleştirme kapsamındadır.

Div-Han'a ait ülkemizin tek pelet tesisi 20 yıl önce 40 yıl öncesinin peletleme prosesi ile Divriği'de kurulmuştur. Proses seçimindeki hata nedeni ile sistemi tam kapasite ve yüksek verimli çalıştırmak mümkün olmamaktadır. Ayrıca, tesis için zorunlu diğer yatırımların yapılmaması nedeni ile üretim maliyetleri yüksektir.

İsdemir, Erdemir'e verilerek özelleştirilmiştir. Geçmiş yıllarda Divriği'de üretilen cevherin yaklaşık %75'i İsdemir'de, %25'i Kardemir'de kullanılmıştır. Özelleştirme sonrası, İsdemir Div-Han'dan demir cevheri veya pelet almak zorunda olmayacaktır. Pelet tesisinin tam kapasite ile çalıştırılması üretimin maliyeti açısından zorunludur. Div-Han'ın yakın gelecekte pazarlama sorunları ile karşı karşı kalacağı bir gerçektir ve başka bir pazar bulma şansı da yoktur. Bu gelişmelerden Kardemir de etkilenecektir.

Div-Han'ın Kardemir ve İsdemir'den önce özelleştirme kapsamına alınmayışı önemli bir hatadır. İkinci hata, Div-Han'ın Kardemir ile aynı özelleştirme paketi içine alınmaması, üçüncü hata da Div-Han'ın İsdemir'in özelleştirmesi ile birlikte düşünülmemesi ile yapılmıştır. Div-Han'm kolayca özelleştirilebileceği düşünülerek de dördüncü hata yapılmaktadır.

Divriği'de % 55 Fe tenörlü demir cevheri peletlenirken, dünyada % 30-35 Fe tenörlü cevherlerden pelet üretilerek uluslararası pazarlarda rekabet edilmektedir. Çünkü bu tesislerde prosesler doğru, firmalar iyi organize olmuş, iyi yönetilmekte ve ucuz enerji kullanılmaktadır. İsdemir ve Kardemir'in Div-Han'dan aldığı konsantre ve pelet fiyatı içindeki taşıma ücreti oranı % 30'un üzerindedir. Div-Han'm ithal cevher ile rekabet edebilmesi için cevher üretim maliyetlerinin ithal edilen cevher ya da peletten daha düşük olması zorunludur. Rekabet edilebilecek bir ortamın yaratılabilmesi için, üretim maliyetleri düşürülmeli, taşıma ücretleri toplam maliyet içinde bu şekilde eritilmelidir. Bu da Divriği Pelet ve Konsantre Tesislerinin modernize edilmesi, tesiste kapasite ve verimliliğin artışı ile mümkündür.

Gündeme zaman zaman gelen konulardan biri de sünger demir üretimidir. Dünyada indirgeme ortamına ve indirgeyiciye bağlı olarak 20'nin üzerinde sünger demir üretim yöntemi vardır. En yaygın da doğal gazın indirgeyici olarak kullanıldığı yöntemlerdir.

Divriği'de üretilen peletlerin sünger demir üretimine uygun olması durumunda, ark ocakları için hurda yerine, kurulacak tesislerinde sünger demir üretmek mümkündür. Bu kapsamda Sivas Demir-Çelik Tesislerinin tekrar üretime geçmesi mümkün olabilecektir.

1980 yılları sonrası dünyadaki özelleştirme rüzgarları ülkemizde de esmiş, mevcut siyasi ve ekonomik yapılanma içinde özelleştirmeye, işçi sendikaları da dahil kimse karşı çıkmamıştır.

Özelleştirme adı altında yapılanlar, özelleştirmeyi tartışılır hale getirmiştir. Özelleştirmelerin çözüm olmadığını gören sivil toplum örgütleri, günümüzde "özelleştirmeye hayır" demektedirler. Kayseri'de kurulu Çinkur özelleştirilmiş, tesisi satın alan firma gerekli konsantreyi ithal ederek bölgedeki kurşun-çinko madenciliğini yok etmiş, birçok işletme kapanmak zorunda kalmıştır. Örnek özelleştirme olarak gösterilen Karabük Demir Çelik Fabrikaları ayakta durma mücadelesi vermektedir. Karadeniz Bakır İşletmeleri yıllardır özelleştirilmeyi beklemektedir.

Özelleşmeden elde edilecek gelirlerin yeni istihdam alanları yaratmada kullanılacağı söylevleri gerçeğe dönüşmemiş, bu gelirlerle bütçe açıklarının kapatılması amacı açıkça ifade edilir hale gelmiştir. İdare sanki bu ülkede özelleştirme hiç bitmeyecekmiş gibi yeniden yapılanmaya çalışmakta, tüm KİT'lerin bağlı olacağı, özelleşmesi gereken yeni bir KİT'e dönüşmektedir.

IMF reçeteleri ile belirlenmiş ekonomik uygulamaları engellememizin mümkün olmadığı, ancak bazılarının yönlendirilebileceği görüşündeyim. Div-Han özelleştirilirken madenciliğin özel durumu ve geçmişteki özelleştirme adına yapılan hatalar göz ardı edilmemeli, Div-Han özelleştirilme sonrası kapanmak zorunda kalmamalıdır.

Div-Han'm özelleştirilmesinde amaç, devletin bu satıştan gelir eldesi olmamalı, özelleştirme sonrası bu tesislerin daha verimli çalışarak ülkemiz entegre tesislerinin hammadde gereksinimlerinin uluslararası pazarlarla rekabet edebilecek bir bedel ile karşılanması için gerekli şartlar için ortam hazırlanması olmalıdır.

Sonuç olarak;

Ülkemizdeki demir cevheri üretiminin önemli sorunlarından biri yüksek tenörlü doğrudan beslemeye uygun işletilebilir demir cevheri rezervinin sınırlı olmasıdır. Bu durumda, yüksek tenörlü demir cevheri yataklarında rezerv geliştirme çalışmalarının yanı sıra düşük tenörlü demir cevher yataklarının zenginleştirileceği tesislerin kurulması gerekmektedir. Demir madenciliğinin geleceği açısından;

- Öncelikle entegre tesislerimizde yerli demir cevheri kullanılmalıdır.
- Demir cevheri aramacılığına önem verilmelidir.
- Demir cevheri zenginleştirme tesislerinin yapılması teşvik edilmelidir.
- Demir cevheri taşıma maliyetleri kabul edilebilir seviyelere indirilerek yerli demir cevherine rekabet ortamı sağlanmalıdır.
- Demir cevheri madenciliğine finansal kaynak sağlanmalı, ve teşvik edilmelidir.

Demir-çelik sektörü stratejik önemi nedeni ile dünyada en çok müdahale edilen sektörlerin başında gelmektedir. Ülkeler, açıkça ifade etmemelerine karşın demir-çelik sektörlerini yabancı sermayeden uzak tutmaktadırlar. Demir cevheri madenciliği ve demir-çelik sektörü bir bütün olarak düşünüldüğünde demir cevherinde dışa bağımlılık, entegre tesisler devletin de olsa sektörü dışa bağımlı kılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın teknik temelini oluşturan sanayinin olmazsa olmazı "hammadde", hammaddenin de kaynağı "maden"dir. Mevcut madenlerin kaynak kaybı olmadan planlı ve en verimli şekilde işletilmesi, bu kaynakların atıl bırakılmaması, bilinmeyen kaynakların belirlenerek sanayinin hammadde gereksiniminin karşılanması sürdürülebilir kalkınmanın esasını oluşturmaktadır. Ülkeye döviz sağlaması, istihdam yaratması, hizmet ve yan sanayi sektörlerini teşvik etmesi, özellikle bölgesel kalkınmayı ön plana çıkarması özellikleri sürdürülebilir kalkınma içinde madencilğe ve öncelikle kendi maden kaynaklarımızın işletilmesine ayrı bir önem kazandırır.

Unutmamalıdır ki: Hammaddesi dışa bağımlı bir sanayi "ulusal sanayi", ülke de ekonomik olarak "tam bağımsız bir ülke" olamaz.